

שירה יכולה / עמיר עקיבא סגל

טור ארליך - הרחק מהקונסוזום

טור השירה השבועי המוכר, המשפיע והחשוב ביותר שפורסם בישראל הוא כמובן 'הטור השבועי' של נתן אלתרמן, שפורסם בעיתון 'דבר', מינואר 1943 ועד לשנת 1967 - אז נפל הטור חלל נוסף לפרשת 'עסק הביש', ואלתרמן, שתמך בעמדת דוד בן-גוריון בפרשה, הסתכסך עם מערכת העיתון ופרש. ל'טור השבועי' קדם 'רגעים', טור שפרסם בעיתון 'הארץ' משנת 1934 ועד 1943 וכלל בעיקר סדרות או מקבצים של רשימות ספרותיות, שפורסמו תוך כדי עבודתו של אלתרמן כעורך לילה. טוריו זכו להצלחה אדירה ויצאו כאסופות שירים עוד בימי חייו. אלו חודשו לפני כמה שנים ויצאו שוב לאור, לטובת הקורא העברי.

כשלושים שנים לאחר שתם פרסום מדורו של אלתרמן בעיתון 'דבר', בסתיו 1998, החל צור ארליך לפרסם את מדורו השירי בעיתון 'מקור ראשון', מדור שפורסם עד ינואר 2015. בתקופה של קרוב לשבע-עשרה שנה, פרסם 770 טורים. עם הפסקת הפרסום ב'מקור ראשון' החל ארליך לפרסם את טורו השירי באתר 'מידה', אך היות שהמעבר היה מהיר וללא הפסקה, אפשר להתייחס אל טוריו של ארליך כפרויקט שירי אחד, שנמשך כמעט עשרים שנים.

ארליך שואב השראה מטורו הידוע של אלתרמן, זאת ניתן לראות לא רק בכך שמדובר בטור שירי שבועי העוסק בסוגיות אקטואליות, מאירועים חדשותיים חולפים ועד לאירועים דרמטיים בחיי האומה, המדינה והעם, אלא גם בכך שמדובר בשירה שקולה ומחורזת המזכירה את שירת אלתרמן בטוריו. ארליך גם כתב לא מעט על אלתרמן, החל במאמרים והמשך בציטוטים רבים בפרופיל הפייסבוק שלו. אך הברל משמעותי יש בתוכן שבחר ארליך מזה שבחר אלתרמן. אלתרמן ניסה לשוות לעצמו מעמד של 'הצופה לבית ישראל' וטוריו התאפיינו בתוכן לאומי במובן הקונצנזואלי - השמח בשמחת האומה והמדינה, אך גם מוכן לבקרה לעתים (מוכר בעיקר השיר 'על זאת!', אך לאלתרמן היו שלל שירים ביקורתיים בטוריו השבועיים); אצל ארליך לעומת זאת, אף כי ישנם לא מעט שירים הנראים כמכוונים או מתאימים לקונצנזוס הישראלי הרחב: שירי אבל על נרצחים בפיגועי טרור, שירי שמחה ליום העצמאות) אין ספק כי בנתח ניכר מיצירתו בחר צד מסוים, במחנה מסוים שבתוך הלאומיות הישראלית: הימין הישראלי, ואף בתוכו בחר ארליך לייצג בטורו השירי קבוצה מובחנת.

דוגמה להשפעת אלתרמן על ארליך ולבחירתו בעמדות הימין אפשר לראות בשיר 'אמא, יצאנו מלבנון' ('מקור ראשון', 26 במאי 2000) המתכתב עם השיר 'האם השלישית' של אלתרמן ומציג את ארגון ארבע אימהות כחוששות מהציאה מלבנון.

כאמור ארליך נוגע בשלל נושאים שעל סדר היום הישראלי. כך למשל השיר (5 במאריס 2015) שעסק בנאום ראש הממשלה נתניהו מול הקונגרס האמריקאי יומיים לפני כן, זאת בהקשר לבחירות לכנסת העשרים שהתקיימו ב-17 באותו חודש:

"אתה עושה היסטוריה / פי חסרים נסים / ומתקבל בקטורת / בווינגטון די-סי // קוטף סטנדינג-אובציות... / אך אל תשכח, בחר / בארץ, לעמת זאת, העסק כבר מכור // הכוח אצל נוני / הכסף במונית.

אתה נכסף אל יוני / ובמסך יוני // תגיד מה שתגיד שם, תזהיר מהפצצה / הנסיכה תגליץ' את / כל מה שהיא רוצה. "בשיר זה ארליך מביע תרעומת על יחס התקשורת הישראלית כלפי נתניהו, בדגש על 'ידיעות אחרונות' - "הכוח אצל נוני" (המרמו אל נוני מוזס המו"ל) או ערוץ שתיים - "ובמסך יוני" (המרמו ליוני לוי, מגישת חדשות הערוץ). השיר מציג עמדה מוכרת מצד הימין הישראלי - תחושת קיפוח מול התקשורת, ודמות נתניהו בהקשר זה, לאור הבחירות המתקרבות, מעידה על בחירתו לייצג את הימין הישראלי ולהשתמש במידת הזדהות גדולה בסוג השיח ובטיעונים הנפוצים בקרב.

דוגמה מובהקת יותר נמצא בשיר שפרסם ב'מקור ראשון' בתאריך 31.10.2001. ובבלוג שלו תחת הכותרת: "גם ארבעה בנובמבר וגם י"ב בחשוון: לרגל יו"ט אחרון דהג המסית השנתית" המבקר בצורה ארסית ועוקצנית את אופן ההנצחה של יצחק רבין: "עושים שני ימי הולדת / לחבר שלי מהגן / גם ארבעה בנובמבר / וגם י"ב בחשוון // קולעים לראשו זרים / ועוטפים לו יפה מתנה / וזוכרים כסא להרים / שתי פעמים בשנה // שתי פעמים בשנה / הזר על ראשו צומח / ושולחים לעמד בפנה / את מי שאיננו שמח. "ביקורת על רבין עלתה ברבים משיריו של ארליך, מוכן שתמיד בדיעבד. גם ההודו לתיאוריות הקונספירציה סביב רצח רבין עלה בשיר 'ברלתיים סגורות': "כך יעיד בכיר, שמו כ', איש עדין וממשקף // הוא יאמר, כבוד השופט, אך ורק את האמת; זמר לפי הטמפו / וסליחה אם יגמגם פה // "זה התחיל בנקודה / בה נתנה לנו פקודה / לעזר בהתמדה / לשלטון העבו---קדו / להביא מידע אמין / ולדפק את הימ---התיכון // לחופו, מתל אביב, אז הפעלנו את ר---פיק חלבי // וזללנו אז לזניה / ושתינו שם שמפ---ינין / ממשמע כמו חיל / הוא הקים לי את א---א---שכחתי // בלי לראג, בלי להסס / הוא הפיץ כרזות אס---תר המלכה // הוא קבל הרבה דירות, התחמק עם בחו---מוצרט, ונהג גם להורות / שברבין יש לי---רטונילה // אין משג לי ירקרק / למה צעקו סך---פיים וחיות הקדש // ולאן זה הצלם / רוני קמפלר נע---לץ ללכת // אך מאז ועד עתה / לאה רבין מסי---כת זהב".

מעטים משיריו של ארליך מציבים אותו בעמדה כל כך רחוקה מהקונצנזוס הישראלי ובתוך סגמנט צר של מחנה הימין כמו השיר הזה, המנסה בעזרת חריזה משועשעת לכאורה להראות כי רצח רבין היה תכנון פוליטי לשמר את השמאל בשלטון, אך גם כי אסור לומר זאת וכי הטוענים לכך מושתקים.

לעומת שאר שיריו של ארליך בנושא מורשת רבין, שחלקם כוללים אף העלכות ילדותיות כלפי בני משפחתו של רבין או מנציחי זכרו, זהו שיר חכם למדי, שמצליח לבקר בצורה אירונית, אפילו משעשעת ועדיין רלוונטית את מפעל ההנצחה. והעובדה שביקורת מסוג זה מציקה לי, מעידה על האפקטיביות שלה.

ב-20 במאי 1999 פורסם השיר בעל השם הסמלי 'נוכור' ובו השווה ארליך את רצח רבין (שבגרסתו הרשמית המשיך לפקפק) לביקורת כלפי נתניהו במהלך שנות שלטונו: "רבין נרצח בשלשה פדורים / (לפי הגרסה הרשמית); את ביבי רצחו בשלש שנים; גם אפי אפשר

העולמי. כך למשל בשיר באתר 'מידה' (14 באפריל 2016) היוצא נגד הרב-תרבותיות המפרקת את החברה הישראלית ופוגעת בתפיסת הלאומיות ובאחדות: "אֲשֶׁרֵי רוחות הזמן וְזֶרֶם התרבות. / תֹּדֵה, חֲנוּךְ-חֲדָשׁ. / תֹּדֵה, חֲבֵר. / עֵינֵינוּ נִפְקָחוֹת מִתּוֹךְ הַשְּׁעָבוֹד / אֶל יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּרֹרֶס. / תֹּדֵה, שׁוֹטְרֵי הַשִּׁיחַ, / יוֹצְרֵי הַתּוֹדֵעָה. / הַצְּלָחָתָם לְהַצְּלִיחַ, / הַעֵם מְרִגִּישׁ וְנוֹעָה." בשיר סוקר ארליך כמה סיפורי חיים ישראלים שאפשר לקוראם כסיפורים משמחים, אך לדבריו "שוטרי השיח, יוצרי התודעה" גורמים לאימוץ הנרטיבים של המקופחים דווקא. כך מי שגדל בעיר דרומית נאה, תופס עצמו עתה כמי שקופח בעירת פיתוח, או אשה חובבת תכשיטים ויחסים זוגיים עם גבר מבינה כי "הפל נפוס, נצול ויחסי מרות". השיר מסתיים כך: "הָאֵח, פְּלָנוּ

צור ארליך

כָּאֵן חַיִּים בְּנֶגֶל / פִּי אֵינְ לָנוּ כְּכֵר תּוֹדֵעָה כּוֹזֶבֶת. / אֵינְ עֲנֵג פִּי הוּא אֲנִס, / חַיִּים צְנוּעִים הֵם עֲנִי, / עֲדָה אַחַת הִיא כְּתָם, / עֲדָה שְׁנֵיהָ הַקְּאָתָם. / שְׁחֹר לָנוּ בְּלֵב וְהַבְּרוּךְ אָרוֹר - / אֲשֶׁרֵיכֶם פְּרוּגְרִסִיבִים, / זְהוּתְנֵי שְׁחֹרֵה בְּשִׁירֵי הַטּוֹר הַשְּׁבוּעִי עוֹשֶׂה אַרְלִיךְ שִׁימוֹשׁ בְּשִׁלָּל מַטְבְּעוֹת לְשׁוֹן, / אֵךְ בְּעִיקַר בְּשֵׁפָה מְדוּבַרְתׁ בְּשִׁילּוּב עִם מִשְׁחָקִי לְשׁוֹן עַל סִלְנֵג יִשְׂרָאֵלִי וּמִלִּים זֹרוֹת שׁוֹנוֹת, / לְרֹוב בִּאֲנִגְלִית (שִׁמְמָנָה הוּא מֵתַרְגֵּם לֹא מַעֵט), בִּאֲלָה הוּא גַם מִשְׁלַב דִּימוּיִים סְפּוֹרְתִיִּים אוּ מְקֵרָאִיִּים וְזֹאת בְּשִׁירָה שְׁקוּלָה וּמְחֹרֹזוֹת שִׁמְזִכִּירָה כִּאֲמֹר אֵת שִׁירַת אֶלְתֵּרֵמֶן, / אֵךְ לְעֵתִים הִיא מוֹשְׁפַעַת גַּם מִסּוֹגַת הַסְּפּוֹקֵן וּוֹרֵד. / נִרְאֶה כִּי הַפְּרָסוֹם הַשְּׁבוּעִי מוֹבִיל לְכָךְ שֶׁהַטּוֹרִים, / אֵף שֶׁהֵם בְּדֶרֶךְ כִּלְל חֲכָמִים וּמְלוֹטְשִׁים, / לְעֵתִים קְרוּבוֹת נוֹטִים לְחֹזְרוֹתִיּוֹת אוּ לְשִׁבְלוֹנוּתִי - בְּנוֹשְׂאֵי הַשִּׁירִים, / בְּבַחֲרִיהָ בְּמִשְׁקָל אוּ בְּעוֹמֵק הַשְּׁפָה. / זֹו כִּנְרֵאָה תּוֹפְעָה כִּמְעַט בְּלִתי נִמְנַעַת בְּכַתִּיבַת שִׁירָה תְּכּוּפָה כֹּל כָּךְ.

בחירתו של ארליך ליצור טור, שרבים-רבים מהשירים בו מבטאים עמדות של ימין שמרני, מתנחלי, וביקורתיות חריפה כלפי כל מה שנדמה כמתנגד או מאיים על מחנהו, מעניינת מכמה טעמים.

ראשית, מרבית השירה הפוליטית בישראל נכתבת בידי משוררים המזדהים עם עמדות השמאל הישראלי. אפילו משוררים הנמנעים משייך פוליטי או משייכים עצמם לצד הימני של המפה הפוליטית, שירתם הפוליטית לרוב מתמצית בשירים "חברתיים" או סימפתיים כלפי "האחר". לפיכך הבחירה בעמדות הליבה של הימין בשירה עברית היום היא בחירה חריגה. אגב, עמדות המרכז הפוליטי נדירות עוד יותר בשירה של העשורים האחרונים, אך זה נושא למאמר אחר.

שנית, העמדות שמביע ארליך הן עמדות הליבה של הימין הקשה בישראל: שמרנות אידיאולוגית, אהדה אדירה למפעל ההתנחלויות וסלידה משמאל חברתי. זאת בנוסף ליציאה להגנת נבחריו הציבור מהימין, וביקורתיות כלפי נציגי וייצוגי השמאל.

ארליך ייחודי בשל נטייתו לא רק לייצג תפיסת עולם שניתן לקרוא לה ימנית, אלא בעיקר בבחירתו להגן על מחנה הימין, ובמיוחד על חלקיו המתנחליים ובהם הקיצוניים יותר. זה מעניין משום שעמדה זו מציבה את צור ארליך, בדומה לשאר המשוררים הפוליטיים הפעילים בשנים האחרונות - רחוק מהקונצנזוס הישראלי. כך שירת המחאה, או השירה הפוליטית בישראל מגוונת בנטייה הפוליטית ולעתים גם בסגנון הכתיבה, אך מציגה קבוצה אידיאליסטית שמסרבת להתפשר על עמדות או אמצעים רטוריים ומתרחקת מעמדות הרוב הישראלי הרחב.

להמית. / אֵת בִּיבֵי הָרְגוּ שְׁלֵשָׁה עֲתוּנִים / וְרִשׁוֹת שְׁדוֹר לְאוֹמִית. / לִפְחוֹת בְּתוֹם הַשִּׁיר כֵּתֵב אַרְלִיךְ כִּי "וּבְרַק - הוּא יִחַלֵּף בְּדִרְכֵי טְהוֹרוֹת." ביקורת על מחנה הימין כמעט שאין אצל ארליך, אף כי איננה נעדרת. למשל, בשיר 'מעשה בעגלונים' (27 בנובמבר 1998 ב'מקור ראשון'), נמתחת ביקורת על כך שנתניהו כראש ממשלה, במקום לבטל את הסכמי אוסלו, ממשיך במשא ומתן מול הפלסטינים ואף חתם איתם על הסכם: "הִיָּה הִיָּה בְּאֶרֶץ רַחוּקָה / עֲגִלוֹן: יִצְחָק, אוּ לְהֵלֶן הַבּוֹס, / שִׁבְחוּכֵמָה, אוּ / בְּטִפְשׁוֹת, תִּקְעוּ / אֵת עֲגִלְתוֹ בְּתוֹךְ שְׁלוֹלִית שֶׁל בּוּץ. // עֲגִלוֹן אַחַר, שְׁמוּ בְּנִימִין, / נְשַׁלְחוּ / כְּדֵי לְדַחֹף אֵת הַשְּׁקוּעָה הַחוּצָה. / נִכְנָס הוּא עַד מוֹתָנוּ לְבוּץ הַלַּח / וְאֵף כְּפוֹת יַדָּיו הַתְּלַכְּלוּ קִצְת. // אֵהוּ, עֲגִלוֹן שְׁלִישִׁי, / בְּצַחוּק הָרְעִים. / נוּ, בְּנִימִין, / תְּגִיד תּוֹדָה לְבוֹס, / כִּי מֵהַמְעֻשִׁים שֶׁלְךָ / רּוֹאִים / שְׁגַם אֵתָה

חֹשֵׁב שְׁטוֹב בְּבוּץ. // וְעֲגִלוֹנִים טוֹבִים מִצַּד יְמִין / הִיוּ עֵתָה גַם הֵם בְּמִלִּינִים. / כִּי־צַד אֵתָה בְּרִפְשׁ, / בְּנִימִין, / בְּמָקוֹם לְדַהֵר בִּינּוֹת לְעֲנִינִים. // שְׁמִחִים - לְאִיד חוֹבְרִים אֶל / הַתּוֹבְעִים / וּבְנִימִין לְבַד עוֹמֵד בְּבוּץ לוּ.

בעצם לא: כולנו כאן טובעים/ עמוק בתוך הבוץ הזה של אוסלו. למרות אהדה למשוררים ולהוגים מודרניסטים, לרוב מעדיף ארליך את הפרטיקולרי על פני האוניברסלי או הכללי. אך במקרה של השיר 'כווהר הרקיע' ('מקור ראשון', 29.10.10) לועג ארליך ליחס אל צוערי צה"ל שסירבו לשמוע זמירת נשים: "אֲבָל בְּמַעֲלוֹת קְרוֹשִׁים וְגִבּוֹרִים / שֶׁל מְשִׁלְכֵי נִפְשָׁם בִּימֵי מִבְּחַן וְמֵרֵד / עוֹמְדִים מֵעַל כָּלָם אֹתָם הַצּוֹעְרִים / אֲשֶׁר סָרְבוּ פְקָדָה לְשִׁמְעַ קוֹל זְמֵרַת!"

ארליך סוקר כמה מקרים של קידוש השם, מגיע אל הצוערים ולועג ליחס המגזרי האוהד שזכו לו. בכך העדיף ערכים אוניברסליים של שוויון אנושי וגם מגדיר ומתח ביקורת על המחנה שאליה הוא משתייך. זאת תוך ציטוטים נבחרים מתוך תפילת "אל מלא רחמים" הנאמרת על הנפט, וגם נוסח התפילה המקובל לגבי חללי צה"ל. כך הוא מגחיק עוד יותר את ההתעקשות של אותם צוערים שסירבו לשמוע שירת נשים, והציגו זאת כמעשה אמונה ואומץ.

אך הוא נוטה בדרך כלל לבקר בעיקר את השמאל הישראלי או חלקים ממנו, או את האופן שבו הוא נתפס. כך לגבי תפיסות פרוגרסיביות כמו רב-תרבותיות, פמיניזם או תפיסת קיפוח בחברה הישראלית; ואילו פגיעה בראש ממשלה ימני, לתפיסתו, היא קיפוח המצדיק הגנה עליו; סימון מוצרי ההתנחלויות מושווה מיידית לשואה (אופן השוואה שאותו גינה כשהופנה כלפי התנהלות ממשלות ישראל). השיר 'מסומן' שפורסם בעיתון 'מקור ראשון' 13.8.2004 נפתח כך: "אִירוֹפָּה, בַּת שְׁמֵנָת, / שְׁנִים כְּכֵר מִסְמֵנָת. / סְמוֹן, כְּכֵה אוֹמְרִים, / עוֹשֶׂה לָּהּ טוֹב. / גַּם צוֹעְנִים גַּם פּוֹשִׁים / הִיא כְּכֵר סְמָנָה בְּטוֹשִׁים, / וְלִי הוֹדִים יֵשׁ מְרַקֵּר לָּהּ צֶהֱב."

בחירתו של ארליך לעסוק באופן ניכר בזיכרון השואה - בין אם בישראל עצמה ובין אם ביחסו של העולם כלפיה, היא חריגה ביחס למשוררים אחרים בני דורו, באשר השואה וזיכרון השואה כמעט לא מטופלים בשירה העברית בעשורים האחרונים, ובעיקר כמעט שאינה מטופלת בקרב דור המשוררים הצעירים יותר ופחות, הפעילים משנות התשעים של המאה העשרים.

גם כשארליך מנסה להציג תפיסת עולם לאומית, כוללת, ביקורתית כמעט תמיד מופנית אל אג'נדות המזוהות עם השמאל הישראלי או